

Deinstytucjonalizacja
usług społecznych
– stan i perspektywy rozwoju

UCZELNIA KORCZAKA

Deinstytucjonalizacja usług społecznych – stan i perspektywy rozwoju

Redakcja naukowa
Miroslaw Grewiński

 UCZELNIA
KORCZAKA

Warszawa 2024

Publikacja finansowana ze środków własnych Uczelni Korczaka

Recenzent

Prof. dr hab. Jolanta Itrich-Drabarek

Projekt okładki

Agnieszka Miłaszewicz

Opracowanie redakcyjne i korekta

Hanna Januszewska

© Copyright by Uczelnia Korczaka, Dom Wydawniczy Elipsa and Authors,
Warszawa 2024.

ISBN 978-83-8017-545-7

UCZELNIA
KORCZAKA

Uczelnia Korczaka – Akademia Nauk Stosowanych
ul. Lirowa 27, 02-387 Warszawa
tel. +48 885 806 134
<https://uczelniakorczaka.pl>

Realizacja wydawnicza:
Dom Wydawniczy ELIPSA
ul. Inflancka 15/198, 00-189 Warszawa
tel. 22 635 03 01, 22 635 17 85
e-mail: elipsa@elipsa.pl, www.elipsa.pl

Spis treści

Wprowadzenie – <i>Miroslaw Grewiński</i>	9
<i>Ryszard Szarfenberg</i>	
Deinstytucjonalizacja: definicja oraz jej teoretyczne uzasadnienia i wyjaśnienia	13
<i>Katarzyna Głębicka-Auleytner</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych w aktach organizacji międzynarodowych i nowej agendzie UE.....	38
<i>Jerzy Krzyszkowski</i>	
Międzynarodowe doświadczenia we wdrażaniu deinstytucjonalizacji usług społecznych	56
<i>Agnieszka Sowa-Kofta</i>	
Kierunki polityki europejskiej w zakresie deinstytucjonalizacji opieki nad niesamodzielnymi osobami starszymi.....	71
<i>Krzysztof Piątek</i>	
Dylemat definiowania procesu deinstytucjonalizacji w kontekście polskich doświadczeń i rozwiązań systemowych	87
<i>Wiesław Koczur</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych w Polsce w świetle krajowej Strategii Rozwoju Usług Społecznych	104
<i>Aldona Frączkiewicz-Wronka</i>	
Wyzwania zarządzania publicznego w kontekście deinstytucjonalizacji usług publicznych (społecznych)	123
<i>Grażyna Firlit-Fesnak</i>	
Stare i nowe wyzwania polityki rodzinnej w kontekście idei i praktyki deinstytucjonalizacji usług społecznych.....	141
<i>Barbara Szatur-Jaworska</i>	
Proces deinstytucjonalizacji usług społecznych a polityka senioralna w Polsce.....	162

<i>Ewa Leś</i>	
Wyzwania związane z procesem deinstytucjonalizacji usług społecznych w systemie pomocy społecznej	180
<i>Piotr Błędowski</i>	
Dylematy deinstytucjonalizacji usług na rzecz osób niesamodzielnych.	194
<i>Paweł Kubicki</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych w polityce na rzecz osób z niepełnosprawnościami.....	209
<i>Elżbieta Bojanowska</i>	
Wyzwania związane z reorganizacją DPS i innych placówek całodobowej opieki w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych.....	224
<i>Ewa Flaszyńska</i>	
Deinstytucjonalizacja a polityka zatrudnienia i rynku pracy	241
<i>Arkadiusz Karwacki</i>	
Polityka aktywizacji i integracji a wyzwania deinstytucjonalizacji usług społecznych	258
<i>Aneta Szarfenberg</i>	
Deinstytucjonalizacja w obszarze bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego.....	280
<i>Beata Hoffmann</i>	
Perspektywy i bariery deinstytucjonalizacji usług w polityce/ działaniach na rzecz osób z uzależnieniami	297
<i>Marek Rymsza</i>	
Polityka deinstytucjonalizacji działań pomocowych w Polsce. Budowanie lokalnych systemów środowiskowych usług społecznych.....	317
<i>Ryszard Majer</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych jako wyzwanie planistyczne i organizacyjne dla samorządu terytorialnego w Polsce	335
<i>Elżbieta Trafiałek</i>	
Aktualne problemy praktyki polityki społecznej a deinstytucjonalizacja usług społecznych.....	351
<i>Rafał Barański</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych. Doświadczenia Małopolski	373
<i>Dorota Rybarska-Jarosz</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych – doświadczenia województwa zachodniopomorskiego.....	394

<i>Halina Łasińska-Światłoch</i>	
Deinstytucjonalizacja usług społecznych w województwie opolskim – stan i perspektywy rozwoju	415
<i>Beata Szluz</i>	
Rozwój usług społecznych w województwie podkarpackim	442
<i>Monika Lipińska</i>	
Realizacja procesu deinstytucjonalizacji usług społecznych na przykładzie miasta Lublin.....	481
<i>Jakub Wygnański</i>	
Potencjał organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej w procesach deinstytucjonalizacji	498
<i>Barbara Kromolicka</i>	
Uwarunkowania organizacyjne i kadrowe służb społecznych w kontekście realizacji procesu deinstytucjonalizacji usług społecznych.....	526
<i>Julian Auleytner</i>	
Wykorzystanie nauki o polityce społecznej i podejście <i>evidence based</i> w procesie deinstytucjonalizacji usług społecznych	546
Noty o autorach.....	562

BEATA SZLUZ
Uniwersytet Rzeszowski

Rozwój usług społecznych w województwie podkarpackim

WSTĘP

Potrzeby społeczne, ujawniające się w społecznościach lokalnych, stanowią impuls do rozwijania usług społecznych. Prowadzi to do wyznaczenia kierunku zmian polityki społecznej państwa. Rozwój usług społecznych – nazwany deinstytucjonalizacją – jest rozumiany jako: (1) proces rozwoju tych usług, świadczonych na poziomie społeczności lokalnych (również profilaktycznych), które mają ograniczyć konieczność skierowania osoby do instytucji zapewniających opiekę w formie pobytu całodobowego; (2) ewentualne ograniczanie miejsc w dużych instytucjach, które zapewniają wsparcie; (3) zmiana sposobu realizacji usług na rzecz osoby w formie stacjonarnej, w świadczenie usług w sposób zdeinstytucjonalizowany lub mniej instytucjonalny¹. Proces deinstytucjonalizacji – zaplanowany w „Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030” (z perspektywą do 2035 roku) – obejmuje działania zmierzające do rozwoju usług społecznych w społeczności lokalnej, uwzględniających następujące założenia: (1) priorytet usług społecznych realizowanych w środowisku zamieszkania dominuje nad usługami stacjonarnymi; (2) rozwój lokalnych i zindywidualizowanych usług, w tym usług o charakterze zapobiegającym, które mają ograniczyć konieczność opieki instytucjonalnej; (3) realizowane będą działania zmierzające do wykorzystania zasobów i potencjału instytucjonalnej opieki długoterminowej na poczet rozwoju nowych usług środowiskowych w społeczności lokalnej; (4) zostaną zabezpieczone usługi stacjonarnej opieki

---

¹ *Ogólnopolskie ramowe wytyczne tworzenia lokalnych planów deinstytucjonalizacji usług społecznych (mps)*, s. 5–6.

długoterminowej, jako element systemu usług społecznych. Strategia jest realizowana w pięciu głównych obszarach (mogą pojawić się dodatkowe pola, obejmujące np. migrantów), ukierunkowanych na: osoby z niepełnosprawnościami; osoby starsze; rodziny oraz dzieci i młodzież w ramach pieczy zastępczej; osoby z problemami zdrowia psychicznego oraz osoby w kryzysie bezdomności². Priorytetowe jest zatem zaangażowanie samorządów lokalnych w planowanie, organizację i realizację procesu deinstytucjonalizacji, wymagającego zaangażowania i współpracy międzysektorowej i międzyinstytucjonalnej.

Celem przygotowanej ekspertyzy jest zaprezentowanie i ocena stanu organizacji usług społecznych w województwie podkarpackim, ukazanie potrzeb i perspektyw rozwoju oraz barier, które ujawniają się w związku z procesem deinstytucjonalizacji. Sformułowano problem badawczy: jaki jest stan organizacji, potrzeby i perspektywy rozwoju usług społecznych w województwie podkarpackim oraz jakie bariery pojawiają się w tym polu? Opracowanie ekspertyzy wymagało zastosowania metody *desk research*³.

CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Województwo podkarpackie (rysunek 1) – pod względem powierzchni zajmuje 11. lokatę w kraju (17 845 tys. km², co stanowi 5,7% powierzchni Polski). Położone jest w południowo-wschodniej części kraju, sąsiaduje z województwami: lubelskim, małopolskim oraz świętokrzyskim. Od wschodu i południa granica województwa jest również granicą państwa z Ukrainą i Słowacją. W województwie podkarpackim wyodrębniono 160 gmin, w tym: 16 miejskich, 36 miejsko-wiejskich oraz 108 wiejskich. Jednostka składa się z 21 powiatów oraz 4 miast na prawach powiatu, są to: Krosno, Przemyśl, Rzeszów, Tarnobrzeg⁴.

---

² Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030* (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

³ *Desk research* jest to: „metoda badawcza polegająca na kompilacji, analizowaniu oraz przetwarzaniu danych i informacji pochodzących z istniejących źródeł, a następnie formułowaniu na ich podstawie wniosków dotyczących badanego problemu”. Szerzej zob. M. Sygut, *Encyklopedia zarządzania*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Desk_research, dostęp 25.11.2023.

⁴ *Podział administracyjny województwa podkarpackiego na podregiony i powiaty*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <https://rzeszow.stat.gov.pl/województwo-podkarpackie-podregiony-powiaty->

Rysunek 1. Mapa województwa podkarpackiego

Źródło: Podział administracyjny województwa podkarpackiego, https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_wojew%C3%B3dztwa_podkarpackiego, dostęp 27.05.2023.

W województwie – w oparciu o wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 – populacja liczyła 2,1 mln osób, co stanowiło 5,5% populacji Polski. W porównaniu z wynikami poprzedniego spisu, przeprowadzonego w 2011 roku, liczba ludności w województwie zmalała o 1,6%. Średnia gęstość zaludnienia spadła z 119 osób na km² w 2011 roku do 117 osób na km² w 2021 roku. Udział dzieci i młodzieży (0–17 lat) w ogólnej populacji ludności systematycznie maleje, w strukturze ludności

Najstarszą oraz najpowszechniejszą formą życia społecznego jest rodzina. Występuje ona we wszystkich kulturach i społeczeństwach, niezależnie od ich wielkości, wartości, różnicy norm czy też położenia geograficznego. Zapewnia ona ciągłość społeczeństwa, zarówno w aspekcie kulturowym, jak i biologicznym. Współczesna rodzina przechodzi jednak przemiany/kryzys, przestaje być stałą oraz trwałą komórką społeczną. Jej tradycyjny model zastępowany jest przez alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, w tym kohabitację. Małżeństwo jest jedną z opcji, którą można wybrać, nie jest oczywistym etapem w życiu. Zmieniły się postawy w podejściu do małżeństwa, rozwodów, separacji czy wychowywania dzieci. Słabnie znaczenie norm obyczajowych, religijnych, wzrasta indywidualizm, a więzi społeczne ulegają rozluźnianiu. Niestety, nie wszystkie rodziny funkcjonują prawidłowo. Borykają się z wieloma problemami, w tym opiekuńczo-wychowawczymi, przemocą. W takich sytuacjach ingeruje aparat państwowy. W najbliższych latach konieczne będzie koncentrowanie się na usługach społecznych dedykowanych rodzinom w kryzysie, z dysfunkcjami, z przemocą domową, bowiem dobry system wsparcia daje szansę na zapobieganie umieszczaniu dzieci oraz młodzieży w placówkach.

Usługi interwencji kryzysowej

Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej interwencja kryzysowa stanowi zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej⁷. W województwie podkarpackim w 2022 roku interwencją kryzysową zostało objętych 568 rodzin, czyli o 51 rodzin mniej niż w roku 2021⁸. Ośrodki interwencji kryzysowej prowadzi 11 powiatów, natomiast w 2 prowadzą inne podmioty⁹. W powiatowych ośrodkach w 2022 roku było 76 miejsc (ośrodki powiatowe), zatem o 1 miejsce więcej niż w poprzednim roku. W województwie podkarpackim w roku 2022 wydatki na jednostki specjalistycznego porad-

⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2023, poz. 901 z późn. zm. t.j., art. 47, ust. 1.

⁸ *Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podkarpackim 2022 r.*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2023, s. 16.

⁹ Tamże, s. 29.

nictwa, mieszkania chronione i ośrodki interwencji kryzysowej wyniosły 5 086 713 zł¹⁰.

Usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze

Wojciech Maciejko do świadczeń niepieniężnych zalicza: usługowe, rzeczowe (w tym *quasi*-pieniężne i pierwszej potrzeby) oraz o charakterze mobilizującym zainteresowanego (inspiracyjno-inicjujące). Świadczeniami usługowymi są: praca socjalna, sprawienie pogrzebu, poradnictwo specjalistyczne, usługi opiekuńcze (w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia, w rodzinnych domach pomocy) oraz specjalistyczne usługi opiekuńcze (w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia, usługi w domach pomocy społecznej)¹¹. Świadczenia niepieniężne sklasyfikowane zostały w ustawie o pomocy społecznej, według której zalicza się do nich m.in. usługi opiekuńcze oraz specjalistyczne usługi opiekuńcze¹². Występujące problemy społeczne – dotyczące rodzin – generują zapotrzebowanie na usługi społeczne. Powinny być one dopasowane do potrzeb, np. dzieci z autyzmem.

W 2022 roku w województwie podkarpackim na świadczenia niepieniężne przeznaczono 3 935 747 zł, a zatem o 295 724 zł więcej niż w roku 2021. Liczba osób, które skorzystały ze świadczeń niepieniężnych wyniosła 27 123 i była ona o 110 osób mniejsza w porównaniu z poprzednim rokiem. Z tego rodzaju świadczeń korzystało 17 161 rodzin, zatem o 275 rodzin mniej w porównaniu z 2021 roku¹³. W 2022 roku w województwie podkarpackim na usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze wydano 62 116 402 zł¹⁴.

Usługi asystenta rodziny

Do zadań asystenta rodziny należy udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów socjalnych, psychologicznych i wychowawczych

¹⁰ Tamże, s. 37.

¹¹ Por. W. Maciejko, *Zasilki i usługi (art. 36)*, w: W. Maciejko, P. Zaborniak, *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 174–175.

¹² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2023, poz. 901 z późn. zm. t.j., art. 36.

¹³ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt., s. 14.

¹⁴ Tamże, s. 37.

z dziećmi. Ponadto zalicza się do nich motywowanie do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu: kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych; udzielanie wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych; podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin czy prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci¹⁵.

W województwie podkarpackim w 2022 roku pracowało 197 asystentów rodziny, było ich o 6 mniej niż w 2021 roku. Z kolei liczba rodzin, które korzystały z takich usług wynosiła 2106, w 2021 roku było ich 2142 rodzin¹⁶. Zatem zmniejszyła się zarówno liczba asystentów rodziny, jak i liczba rodzin, które korzystały z ich usług.

Placówki wsparcia dziennego, poradnie specjalistyczne dla dzieci i młodzieży

W celu wsparcia rodziny dziecko może zostać objęte opieką oraz wychowaniem w placówce wsparcia dziennego. Prowadzone są w nich chociażby zajęcia socjoterapeutyczne dla dzieci z zaburzeniami zachowania. Placówki niosą również pomoc specjalistyczną dzieciom z niepełnosprawnością. W 2022 roku województwo podkarpackie dysponowało 3707 miejscami w takich placówkach. Korzystało z nich 4489 osób, natomiast pracowało 271. Roczny koszt prowadzenia i utrzymania placówek wyniósł 16 049 164 zł. Dla porównania w 2021 roku dysponowano 3940 miejscami, a z ich wsparcia skorzystało 4199 osób. W placówkach wsparcia dziennego zatrudnionych było 299 pracowników. Z kolei ich roczny koszt prowadzenia i utrzymania wyniósł 12 944 926 zł¹⁷. Wykazano, że w województwie podkarpackim funkcjonowało 211 placówek wsparcia dziennego (świetlice, kluby itp.), zaś liczba punktów poradnictwa specjalistycznego dla dzieci i młodzieży np. z FAS/FASD, spektrum autyzmu wynosiła 30¹⁸.

---

¹⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2023, poz. 1426 z późn. zm. t.j., art. 15, ust. 1.

¹⁶ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt., s. 18.

¹⁷ Tamże, s. 33.

¹⁸ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji w województwie podkarpackim. Raport*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2023 (mps).

Instytucjonalna i rodzinna piecza zastępcza

Zgodnie z art. 109 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, sąd opiekuńczy może w szczególności: zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania, w szczególności do pracy z asystentem rodziny, skierować małoletniego do placówki wsparcia dziennego, poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego, zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej pieczy zastępczej¹⁹. Wskazane w art. 109 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zarządzenia nie są wyliczeniem zamkniętym, a jedynie zbiorem przykładów, poczynając od najmniej wkraczających w prawa rodziców do najdalej idących, związanych ze zmianą środowiska, w którym wychowuje się dziecko²⁰. Celem ingerencji sądu opiekuńczego jest ochrona małoletniego dziecka, a także równocześnie niesienie pomocy tym rodzicom, którzy z powodu trudności wychowawczych czy życiowych nie radzą sobie należycie z realizacją tego celu. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej czy w placówce opiekuńczo-wychowawczej jest szczególnie głęboko sięgającą ingerencją w sferę uprawnień rodziców. Środek powinien być stosowany w ostateczności, dopiero wtedy, gdy inne zarządzenia nie dały pożądanego wyniku lub gdy można uznać, że takiego wyniku nie dadzą. Wydanie takiej decyzji jest niezbędne, gdy środowisko rodzinne wywiera ujemny wpływ na wychowanie dziecka, albo gdy rodzice nie są w stanie poradzić sobie z problemami wychowawczymi.

Pieczka zastępcza jest realizowana w formie rodzinnej lub instytucjonalnej. W pierwszej kolejności powinno się umieszczać dziecko w rodzinnej pieczy zastępczej, zaś instytucjonalną pieczę zastępczą należy stosować jako środek ostateczny. Formami rodzinnej pieczy zastępczej są rodziny zastępcze. W ich skład wchodzi rodziny: spokrewnione, niezawodowe, zawodowe, a także rodzinne domy dziecka.

W 2022 roku w województwie podkarpackim w rodzinnych domach dziecka znalazło swoje miejsce 69 dzieci, a w rodzinach spokrewnionych 840. Z kolei do rodzin zastępczych niezawodowych trafiło 592 dzieci. Do rodzin zastępczych zawodowych trafiło ogółem 225 dzieci, a 16 do rodzin zastępczych zawodowych – w tym pogotowia rodzinnego. Natomiast 28 dzieci umieszczono

---

¹⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 2020, poz. 1359 z późn. zm. t.j., art. 109, § 2.

²⁰ Tamże, art. 106.

w specjalistycznych rodzinach zastępczych zawodowych. W 2022 roku wydatki na świadczenia dla rodzin pomocowych wyniosły 13 854,00 zł, a dla rodzin zastępczych zawodowych 3 628 327,00 zł. Natomiast wydatki na świadczenia dla rodzin zastępczych niezawodowych ukształtowały się na poziomie 8 032 806,00 zł, natomiast dla rodzin zastępczych spokrewnionych 8 656 750,00 zł. Z kolei wysokość wydatków na rodzinne domy dziecka określono na 1 239 609,00 zł²¹. W 2022 roku koszty pobytów dzieci w pieczy zastępczej w województwie podkarpackim ukształtowały się na poziomie 14 004 707 zł²². Liczba rodzin, których dzieci zostały umieszczone w pieczy – nieobjętych pracą asystenta rodziny – wynosiła 583²³.

Odplywy z pieczy zastępczej i pomoc w usamodzielnieniu

W 2022 roku w województwie podkarpackim instytucjonalną pieczę zastępczą opuściło 88 osób, a 59 przestało korzystać ze wsparcia rodzin zastępczych niezawodowych. Natomiast 100 osób opuściło rodziny zastępcze spokrewnione, a 11 rodziny zastępcze zawodowe. Tylko 1 osoba zakończyła korzystanie ze wsparcia rodzinnego domu dziecka²⁴. Osoby pełnoletnie, które opuszczają pieczę są beneficjentami pomocy udzielanej na: kontynuowanie nauki, usamodzielnienie oraz zagospodarowanie.

W 2022 roku w województwie podkarpackim na pomoc osobom, które opuściły rodzinny dom dziecka – na kontynuowanie nauki wydano 21 551,00 zł, na usamodzielnienie 14 916,00 zł, a na zagospodarowanie 1695,00 zł. Z kolei na pomoc osobom, które opuściły rodziny zastępcze niezawodowe – na kontynuowanie nauki wydano 359 181,00 zł, na usamodzielnienie 270 567,00 zł, a na zagospodarowanie 94 048,00 zł. Natomiast na pomoc osobom, które opuściły rodziny zastępcze spokrewnione – na kontynuowanie nauki wydano 646 748,00 zł, na usamodzielnienie 310 812,00 zł, a na zagospodarowanie 132 636,00 zł. Pomoc osobom, które opuściły rodziny zastępcze zawodowe objęła – kontynuowanie nauki 47 771,00 zł, usamodzielnienie 14 916,00 zł, zagospodarowanie 3477,00 zł²⁵.

²¹ Ocena zasobów pomocy społecznej..., dz. cyt., s. 21.

²² Tamże, s. 20.

²³ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

²⁴ Ocena zasobów pomocy społecznej..., dz. cyt., s. 22.

²⁵ Tamże, s. 23.

Grupy wsparcia i grupy samopomocowe

Grupa wsparcia składa się z różnych osób, połączonych wspólnym problemem lub grupą problemów. Założeniem jest wzajemne wsparcie emocjonalne, pomoc w przezwyciężaniu i radzeniu sobie z problemami. Podczas spotkań grupowych, w atmosferze szacunku i wzajemnej troski, empatycznego słuchania i zrozumienia, uczestnicy dzielą się swoimi troskami, obawami. Nie bez znaczenia jest też słuchanie o sposobach radzenia sobie z problemem przez innych, a także przyjmowanie i udzielanie informacji użytecznych, dzielenie się wiedzą czy przeczytanymi lekturami. Grupy samopomocowe natomiast są dobrowolnymi, najczęściej luźnymi, zgromadzeniami osób, których aktywne działanie skierowane jest na wspólne pokonywanie chorób, problemów natury psychicznej albo socjalnej, które dotyczą ich bezpośrednio, albo ich bliskich. Grupa jest środkiem prowadzącym do zniesienia izolacji zewnętrznej (społecznej, towarzyskiej) i wewnętrznej (osobistej, duchowej). Grup samopomocowych nie prowadzą osoby udzielające na co dzień profesjonalnej pomocy. W województwie podkarpackim w 2023 roku liczba grup wsparcia/samopomocowych dla rodzin w kryzysie wynosiła 61, zaś dla opiekunów rodzinnych 29²⁶.

Mieszkalnictwo treningowe/wspomagane z przeznaczeniem dla usamodzielnionych wychowanków

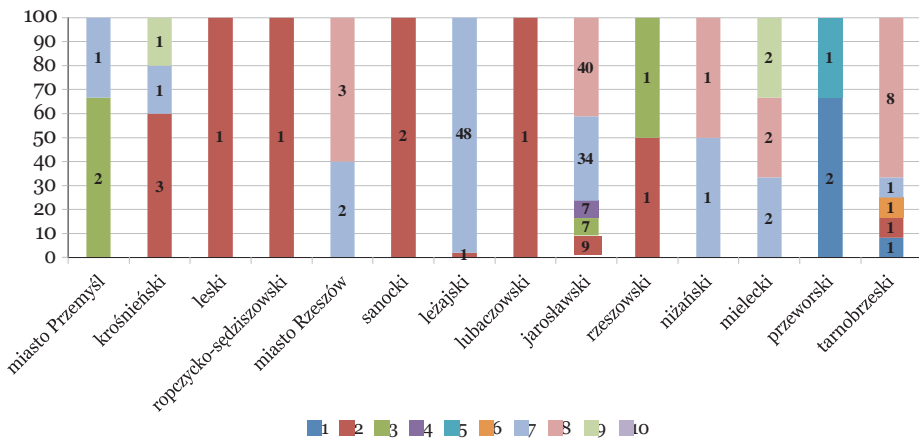
Pobyt w mieszkaniu treningowym lub wspomagany jest jedną z form pomocy udzielaną osobom opuszczającym pieczę zastępczą. Wsparcie jest kierowane do dorosłych wychowanków, którzy znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Osobie w takim mieszkaniu świadczona jest pomoc umożliwiająca przygotowanie jej do prowadzenia samodzielnego życia lub wspomagająca ją w codziennym funkcjonowaniu.

W 2022 roku na terenie województwa podkarpackiego do dyspozycji usamodzielnionych wychowanków było 9 mieszkań wspomaganych. W Jarosławiu było ich 7, w Przemyślu 2. Z kolei łączna ilość mieszkań treningowych wyniosła 54. W Rzeszowie było ich 3, w Tarnobrzegu 8, w Mielcu 2, w Ulanowie 1. Największą liczbą mieszkań treningowych, z przeznaczeniem dla usamodzielnionych wychowanków, dysponowało miasto Jarosław, posiadało ich aż 40 (wykres 1)²⁷.

²⁶ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

²⁷ Tamże.

Wykres 1. Mieszkania wspomagane i treningowe w województwie podkarpackim, stan na dzień 31.12.2022 roku

Objaśnienia:

Mieszkania wspomagane z przeznaczeniem dla:

1. osób starszych,
2. osób z niepełnosprawnościami,
3. usamodzielnionych wychowanków,
4. osób w kryzysie psychicznym,
5. osób w kryzysie bezdomności.

Mieszkania treningowe z przeznaczeniem dla:

6. osób starszych,
7. osób z niepełnosprawnościami,
8. usamodzielnionych wychowanków,
9. osób w kryzysie psychicznym,
10. osób w kryzysie bezdomności.

Źródło: B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji w województwie podkarpackim. Raport*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2023 (mps).

Rekomendacje:

- wspieranie rodzin zmagających się z problemami opiekuńczo-wychowawczymi,
- realizacja działań wspierających rozwój kompetencji rodzicielskich,
- rozwój asystentury rodzinnej, w tym zatrudnianie nowych osób, jak również dodatkowe szkolenie obecnej kadry,
- rozwój usług interwencji kryzysowej,
- rozwój oraz wsparcie pieczy zastępczej,
- poszukiwanie nowych kandydatów na rodziców zastępczych,
- promowanie rodzinnej pieczy zastępczej poprzez media i zintensyfikowanie działań promocyjnych,
- utworzenie większej ilości mieszkań chronionych (treningowych i wspieranych) dla pełnoletnich osób, które opuszczają rodziny zastępcze oraz placówki wychowawcze,
- rozwój budownictwa komunalnego, socjalnego oraz adaptacja istniejących obiektów na pomieszczenia mieszkalne, w celu zabezpieczenia potrzeb mieszkaniowych rodzin o niskich dochodach oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym.

OSOBY STARSZE I Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI, OSOBY POTRZEBUJĄCE WSPARCIA W ŻYCIU CODZIENNYM

Badania przeprowadzone przez Główny Urząd Statystyczny wykazują, że prognozowana liczba ludności w województwie podkarpackim w latach 2022–2060 będzie ulegała zmniejszeniu (tabela 1)²⁸.

Tabela 1. Prognozowana liczba ludności w województwie podkarpackim 2022–2060

2022	2030	2040	2050	2060
2 079 tys.	2 015 tys.	1 903 tys.	1 775 tys.	1 635 tys.

Źródło: *Prognoza ludności na lata 2023–2060. Liczba ludności w poszczególnych województwach w wybranych latach, według głównego scenariusza*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2023-2060,11,1.html>, dostęp 23.11.2023.

Dokonując pogłębionej analizy należy odnieść się do osób starszych oraz procesu starzenia się społeczności regionalnej województwa podkarpackiego. Główny Urząd Statystyczny w przeprowadzonej analizie statystycznej podkreśla, że największy wzrost odsetka osób w wieku 65 lat i powyżej będzie miał miejsce m.in. w województwie podkarpackim. Przedstawiona prognoza nie niesie ze sobą optymistycznych przewidywań, a co za tym idzie działania mające służyć osobom starszym czy z niepełnosprawnościami będą odgrywać istotną rolę oraz będzie na nie zwiększone zapotrzebowanie²⁹.

Odsetek osób w wieku 65 lat i więcej we wszystkich województwach, w perspektywie 2060 roku, wyniesie 33%, natomiast w województwie podkarpackim 33,31%, a co za tym idzie będzie powyżej ogólnopolskiej średniej (tabela 2)³⁰.

Tabela 2. Osoby w wieku 65 lat i więcej w Polsce w latach 2022–2060 (%)

Województwo podkarpackie				
2022	2030	2040	2050	2060
18	22	25	30	33

Źródło: *Prognoza ludności na lata 2023–2060. Starzenie się ludności*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2023-2060,11,1.html>, dostęp 23.11.2023.

²⁸ *Prognoza ludności na lata 2023–2060*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2023-2060,11,1.html>, dostęp 23.11.2023.

²⁹ Tamże.

³⁰ Zob. tamże.

Główny Urząd Statystyczny, w przeprowadzonej analizie statystycznej na dzień 31.12.2021 roku, wskazał, że w województwie podkarpackim funkcjonują 94 zakłady stacjonarne pomocy społecznej. Wszystkie placówki oferowały 6432 miejsca, z których korzystało 5540 mieszkańców. Wśród zakładów stacjonarnych pomocy społecznej w skali kraju, domy pomocy społecznej stanowiły 45% wszystkich tego typu placówek. Reprezentują one najbardziej powszechną formę udzielania pomocy instytucjonalnej, gdyż jak podaje Główny Urząd Statystyczny, aż około 66% miejsc przypada właśnie na te placówki³¹. Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie podaje, że obecnie funkcjonujących placówek tego rodzaju – na terenie województwa podkarpackiego – jest 57 (zarówno placówki funkcjonujące samodzielnie, jak również posiadające filie)³². Urząd Statystyczny w Rzeszowie podał (stan na dzień 31.12.2021 roku), że w województwie podkarpackim 105 osób oczekiwało na umieszczenie w placówkach opieki stacjonarnej (wartość została podana łącznie ze środowiskowymi domami samopomocy)³³. Najwięcej placówek, ponieważ aż 23, oferuje opiekę osobom starszym, najczęściej są one sprofilowane równolegle dla osób przewlekle somatycznie chorych (obecnie jest ich 19). W województwie podkarpackim funkcjonuje również 9 placówek dla osób z niepełnosprawnością fizyczną oraz 15 dla osób przewlekle psychicznie chorych, w tym 2 placówki sprofilowane dla mężczyzn. Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną znajdują opiekę w 7 domach pomocy społecznej, natomiast dla osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną pomoc zorganizowana jest w 11 placówkach, w tym 1 oferuje pomoc wyłącznie mężczyznom z niepełnosprawnością intelektualną (tabela 3)³⁴.

Domy pomocy społecznej w województwie podkarpackim oferują łącznie 4912 miejsc. Dla osób starszych przygotowanych jest 1108 miejsc, natomiast dla osób przewlekle somatycznie chorych 778. Osobom z niepełnosprawnością fizyczną oferowanych jest 151 miejsc. Osoby przewlekle psychicznie chore mogą korzystać z 1837 miejsc, w tym mieści się 450 miejsc w placówkach ukierunkowanych na pomoc wyłącznie dla mężczyzn. Dla dzieci i młodzieży

---

³¹ *Zakłady stacjonarne pomocy społecznej w 2021 r.*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spoecznej-w2021-roku,18,6.html>, dostęp 23.11.2023.

³² Zob. *Rejestr domów pomocy społecznej województwa podkarpackiego*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://rzeszow.uw.gov.pl/dla-klienta/pomoc-spoeczna/wykaz-jednostek-udzielajacych-wsparcia-potrzebujacym/rejestr-domow-pomocy-spoecznej-województwa-podkarpackiego>, dostęp 23.11.2023.

³³ *Ochrona zdrowia i pomoc społeczna*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <https://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-województwie/województwo-879/ochrona-zdrowia-i-pomoc-spoeczna/>, dostęp 23.11.2023.

³⁴ *Rejestr domów pomocy społecznej...*, dz. cyt.

Tabela 3. Typy domów pomocy społecznej funkcjonujące na terenie województwa podkarpackiego

Dla osób w podeszłym wieku	Dla osób przewlekłe somatycznie chorych	Dla osób z niepełnosprawnością fizyczną	Dla osób przewlekłe psychicznie chorych	Dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną	Dla osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną
23	19	9	15	7	11

Źródło: *Rejestr domów pomocy społecznej Województwa podkarpackiego*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://rzeszow.uw.gov.pl/dla-klienta/pomoc-spoeczna/wykaz-jednostek-udzielajacych-wsparcia-potrzebujacym/rejestr-domow-pomocy-spoecznej-wojewodztwa-podkarpackiego>, dostęp 23.11.2023.

z niepełnosprawnością intelektualną przystosowanych jest 377 miejsc, zaś dla osób dorosłych 661 miejsc, w tym 70 w placówce dla mężczyzn³⁵. Roczny koszt prowadzenia i utrzymania domów w 2022 roku wyniósł 257 505 687 zł, co w porównaniu do 2021 roku stanowi kwotę o 20 002 404 zł większą. Prognozy nie są jednak optymistyczne, ponieważ w 2023 roku koszty wzrosną o 3 574 520 zł w porównaniu do poprzedniego roku³⁶.

Według Głównego Urzędu Statystycznego (stan na dzień 31.12.2021 roku) osoby z orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności lub stopniu niezdolności do pracy, w województwie podkarpackim stanowiły 714 osób w przeliczeniu na 10 tysięcy ludności. Była to jedna z najwyższych wartości w skali całej Polski³⁷. W 2022 roku 15 250 rodzin korzystało ze wsparcia i pomocy w związku z doświadczaną niepełnosprawnością. Stanowi to czwarty najczęstszy powód spośród wszystkich analizowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie. Jako główną przyczynę udzielania wsparcia wskazano długotrwałą lub ciężką chorobę, która również często dotyka osoby starsze, a jej długotrwałe występowanie może prowadzić do niepełnosprawności³⁸.

W województwie podkarpackim (stan na dzień 31.12.2022 roku) funkcjonują: 72 środowiskowe domy samopomocy, 38 warsztatów terapii zajęciowej, 82 dzienne domy pomocy, 2 centra opiekuńczo-mieszkalne, 116 klubów seniora, 28 uniwersytetów trzeciego wieku. Ocena zaspokojenia potrzeb

³⁵ Tamże.

³⁶ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt.

³⁷ *Osoby niepełnosprawne w 2021 r.*, GUS, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/26/3/1/osoby_niepelnosprawne_w_2021_r.pdf, dostęp 23.11.2023.

³⁸ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt.

mieszkańców jest następująca: dzienne domy pomocy (77 gmin „tak”, 82 gmin „nie”), kluby seniora (74 gminy „tak”, 85 gmin „nie”) i uniwersytety trzeciego wieku (118 „tak”, 41 „nie”). Należy podkreślić, że liczba wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego w województwie podkarpackim wynosiła 28 (bez treningu) i 35 (z treningiem w zakresie obsługi w warunkach domowych). Z kolei liczba osób korzystających w ciągu roku z wypożyczalni wyniosła 3755, zaś wykazujących potrzebę skorzystania w ostatnim roku 5346³⁹.

Krzysztof Szluz podaje, że stale rosnąca liczba osób starszych ma coraz większy wpływ na zwiększenie znaczenia pomocy niesionej przez wyspecjalizowane instytucje. Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej wpisują się w to pole domy pomocy społecznej⁴⁰. Osobie wymagającej całodobowej opieki z powodu: wieku, choroby lub niepełnosprawności, która nie może samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu i nie można jej zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych, przysługuje prawo do umieszczenia w domu pomocy społecznej⁴¹. Przeprowadzona analiza Strategii rozwoju usług społecznych – polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 roku) wskazała, że placówki całodobowej opieki mają być stopniowo angażowane w rozwój usług w miejscu zamieszkania osób ich potrzebujących. Określono, że do końca 2035 roku 40% domów pomocy społecznej będzie przekształcone w placówki realizujące kompleksowe usługi społeczne. Będą to usługi stacjonarne i środowiskowe, w tym zawierają się usługi realizujące stacjonarną opiekę krótkookresową. Przekształcanie tych placówek ma na celu otwarcie się na równoległą realizację usług środowiskowych, przy jednoczesnym ograniczeniu się do niezbędnego minimum wsparcia stacjonarnego⁴².

Mieszkalnictwo wspomagane, treningowe dla osób starszych i z niepełnosprawnością

Nieodłącznym elementem przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu jest ciągły rozwój mieszkalnictwa. Osobie pełnoletniej, która m.in. ze względu na wiek czy doświadczaną niepełnosprawność potrzebuje wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, ale nie wymaga świadczenia całodobowych usług przez

³⁹ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

⁴⁰ Zob. K. Szluz, *Pomoc osobom starszym – wybrane aspekty prawne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J” 2020, vol. 33, nr 1, s. 180.

⁴¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2023, poz. 901 z późn. zm. t.j., art. 54, ust. 1.

⁴² Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030* (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

wyspecjalizowaną jednostkę, przysługuje możliwość przyznania wsparcia w formie mieszkania treningowego czy wspomaganego⁴³. Mieszkania tego rodzaju mogą być prowadzone przez każdą jednostkę organizacyjną pomocy społecznej⁴⁴. Mogą to być np.: ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, ośrodki wsparcia oraz ośrodki interwencji kryzysowej. Możliwość prowadzenia takich mieszkań przysługują również organizacjom pozarządowym⁴⁵.

Na terenie województwa podkarpackiego 3 miejscowości oferują mieszkania wspomagane z przeznaczeniem dla osób starszych, znajdują się one w: Boguchwale (1 mieszkanie), gminie Przeworsk (2 mieszkania) oraz Baranowie Sandomierskim (1 mieszkanie). Mieszkania dla osób z niepełnosprawnością funkcjonują w 12 miejscowościach na terenie województwa w: Krośnie (2 mieszkania), Jedliczu (1 mieszkanie), Solinie (1 mieszkanie), Sędziszowie Małopolskim (1 mieszkanie), Sanoku (1 mieszkanie), Bukowsku (1 mieszkanie), Leżajsku (1 mieszkanie), Lubaczowie (1 mieszkanie), Jarosławiu (9 mieszkań), Boguchwale (1 mieszkanie), Baranowie Sandomierskim (1 mieszkanie). Analizując przedstawione zagadnienie należy podkreślić, że wśród mieszkań wspomaganych dla osób z niepełnosprawnościami wyróżnia się miasto Jarosław (wykres 1)⁴⁶.

Z kolei mieszkanie treningowe pozostaje do dyspozycji osób starszych w Tarnobrzegu (1 mieszkanie), jako jedyne na terenie województwa podkarpackiego. Jeżeli chodzi o mieszkania treningowe dla osób z niepełnosprawnościami można je znaleźć w: Przemyślu (1 mieszkanie), Rymanowie (1 mieszkanie), Rzeszowie (2 mieszkania), Nowej Sarzynie (48 mieszkań), Jarosławiu (34 mieszkania), Ulanowie (1 mieszkanie), Mielcu (2 mieszkania), Tarnobrzegu (1 mieszkanie). Wśród mieszkań treningowych dla osób z niepełnosprawnościami wyróżnia się Nowa Sarzyna oraz Jarosław (wykres 1)⁴⁷.

Roczny koszt prowadzenia i utrzymania mieszkań w 2022 roku wyniósł 1 405 991 zł, co stanowiło kwotę o 513 628 zł wyższą niż w 2021 roku. Prognoza przewiduje, że w roku 2023 koszt wyniesie 2 154 095 zł, co stanowi kwotę o 748 104 zł wyższą niż w roku poprzednim. W 2021 roku z mieszkań korzystały 92 osoby, zaś w 2022 roku było ich 112, natomiast w 2023 roku prognozuje się, że będzie to 117 osób⁴⁸. Dane te wykazują rosnące zainte-

⁴³ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2023, poz. 901 z późn. zm. t.j., art. 53, ust. 1.

⁴⁴ Zob. tamże, art. 53, ust. 3, pkt 1.

⁴⁵ Zob. tamże, art. 53, ust. 3, pkt 2.

⁴⁶ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji ...*, dz. cyt.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt.

resowanie mieszkalnictwem wspomaganym i treningowym w województwie podkarpackim. Przewidywane zwiększanie ich liczby, jak również nakładów nie zaspokaja jednak potrzeb mieszkańców województwa podkarpackiego. Mieszkalnictwo wspomagane umożliwia pozostanie w środowisku lokalnym, bez konieczności przedwczesnego korzystania z np. domów pomocy społecznej, co zgodnie z Strategią rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 roku) jest działaniem najbardziej pożądanym⁴⁹.

Usługi asystenckie dla osób z niepełnosprawnością, osób starszych

Usługi asystenckie są jedną z form pomocy niesionej osobom starszym i z niepełnosprawnościami. Usługi tego rodzaju niekiedy są jedyną możliwością, aby osoba mogła uczestniczyć czynnie w życiu społeczności lokalnej. Asystenci wykonują zadania służące umożliwieniu tym jednostkom samodzielnego życia. Asystent, poza udzielaniem niezbędnej pomocy, ma za zadanie wspierać zarówno psychicznie, jak i emocjonalnie osobę z niepełnosprawnością czy starszą oraz inspirować do podejmowania konkretnych działań czy też aktywizować ją. Ma również zadanie bycia towarzyszem, który pomaga w nawiązywaniu nowych relacji w społeczeństwie. Asysta, co należy zaakcentować, powinna być dopasowana do indywidualnych potrzeb każdej osoby.

Na terenie województwa podkarpackiego liczba asystentów (stan na dzień 31.12.2022 roku) świadczących usługi dla osób z niepełnosprawnością wynosiła 1215. Z przeprowadzonych analiz wynika, że wszystkie powiaty, z wyjątkiem miasta Rzeszowa, posiadały asystentów osoby z niepełnosprawnością⁵⁰. Z kolei egzemplifikacją obrazującą realizowanie usług asystentów osób starszych w województwie podkarpackim jest gmina Adamówka⁵¹ (realizuje i planuje asystę).

---

⁴⁹ Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030* (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

⁵⁰ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

⁵¹ B. Szluz, *Lokalny plan deinstytucjonalizacji usług społecznych dla gminy Adamówka na lata 2023–2027*, Adamówka 2023 (mps).

Opieka wytchnieniowa, usługi sąsiedzkie

Opieka wytchnieniowa polega nie tyle na samej pomocy osobie wymagającej opieki, lecz na odciążeniu opiekuna tej osoby, który z różnych przyczyn nie jest w stanie lub nie ma możliwości opiekować się daną jednostką. Taka forma opieki nigdy nie jest rozwiązaniem stałym, stanowi ona pewnego rodzaju propozycję tymczasową. Szersze ujęcie tego zagadnienia wskazuje, że opieka wytchnieniowa nie polega wyłącznie na odciążeniu samego opiekuna, lecz umożliwia mu realizację ról społecznych, jak również szeroko pojętą samorealizację⁵². Taka forma opieki jest szczególnie ważna w przypadku opiekunów dzieci z niepełnosprawnością, osób z niepełnosprawnością oraz osób, które nie mogą samodzielnie funkcjonować bez zapewnienia im odpowiedniej pomocy.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie rekomenduje – w ocenie zasobów pomocy społecznej – rozwój usług asystenckich w zakresie opieki wytchnieniowej oraz podjęcie działań, które mają za zadanie wspieranie opiekunów nieformalnych⁵³. Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie w wykazie kwot rekomendowanych dla gmin i powiatów na realizację programu „Opieka wytchnieniowa – edycja 2023”, przy uwzględnieniu wysokości wykorzystanych środków funduszu w poprzednich edycjach programu, wykazuje łączny koszt realizacji programu dla pobytu całodobowego – 1 591 810,94 zł, natomiast pobytu dziennego – 8 191 077,06 zł. Rekomendowane łączne koszty pobytu całodobowego i dziennego opiewają na kwotę 9 782 888 zł⁵⁴.

Usługi sąsiedzkie należą do zadań własnych gminy⁵⁵. Treść przepisu ustawy o pomocy społecznej wskazuje jednak, że tego rodzaju pomoc nie jest zadaniem o charakterze „obowiązkowym”⁵⁶. Zaliczane są do świadczeń niepieniężnych z pomocy społecznej⁵⁷. Z dniem 1.11.2023 roku została zmieniona ustawa – dodano art. 50, ust. 1a – którego treść umożliwiła przyznanie

---

⁵² Por. K. Szluz, B. Szluz, *Familizacja i deinstytucjonalizacja. Opieka nad osobą starszą w miejscu zamieszkania w ujęciu socjologiczno-prawnym*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2022, t. 43, nr 1, s. 55–66.

⁵³ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt.

⁵⁴ *Lista kwot rekomendowanych dla gmin i powiatów na realizację programu „Opieka wytchnieniowa – edycja 2023” przy uwzględnieniu wysokości wykorzystanych środków funduszu w poprzednich edycjach programu – województwo podkarpackie*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://rzeszow.uw.gov.pl/fundusz-solidarnosciowy/opieka-wytchnieniowa>, dostęp 23.11.2023.

⁵⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2023, poz. 901 z późn. zm. tj., art. 17, ust. 2, pkt 2a.

⁵⁶ Tamże, art. 17, ust. 1, pkt 10.

⁵⁷ Tamże, art. 36, pkt 2, lit. l.

usług sąsiedzkich. Usługi te polegają na udzielaniu pomocy w zaspokojeniu podstawowych potrzeb życiowych oraz podstawowej opieki higieniczno-pielęgnacyjnej, którą należy interpretować jako formę wsparcia, do której nie jest wymagana specjalistyczna wiedza czy też kompetencje. Usługi te mogą umożliwiać również, w miarę potrzeb czy możliwości, zapewnienie osobie kontaktów z otoczeniem⁵⁸.

Usługi dowozu dla osób o ograniczonej mobilności

Usługi społeczne tego rodzaju realizowane są w formie „od drzwi do drzwi” (*door-to-door*), co oznacza, że osoby korzystające z tego typu wsparcia otrzymują nie tylko pomoc w zakresie przedostania się z miejsca na miejsce, ale również odpowiednie wsparcie w wydostaniu się z miejsca zamieszkania, jak również pomoc w dostaniu się do miejsca docelowego. Celem tych usług jest zapewnianie podstawowych potrzeb życiowych mieszkańców. Usług tych nie należy interpretować wyłącznie jako pomocy w przemieszczaniu się, ponieważ związane są one również z przyjazdem do osoby potrzebującej i wykonywaniem pomocy w miejscu zamieszkania. Zaliczamy do nich m.in.: usługi fryzjersko-kosmetyczne, usługi tzw. „złotej rączki”. Przykładem są działania na terenie gminy Dębica, oferującej takie usługi. Całkowity koszt projektu wynosi 519 290,00 zł, gmina pozyskała dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej w wysokości 437 657,61 zł⁵⁹.

Teleopieka

Teleopieka jest nową formą udzielania pomocy osobom jej potrzebującym. Ciągły jej rozwój i innowacyjne rozwiązania sprawiają, że nie wszystkie produkty czy też działania są w odpowiedni sposób uregulowane prawnie. Rozwój technologii jest na tyle szybki, że ustrojodawca nie jest w stanie zapewnić odpowiednich ram prawnych. Rozwój tej formy pomocy jest ważny, ponieważ starzejące się społeczeństwo będzie wymagało niezbędnego wsparcia, a co za tym idzie nowoczesne technologie pozwolą odciążać opiekunów.

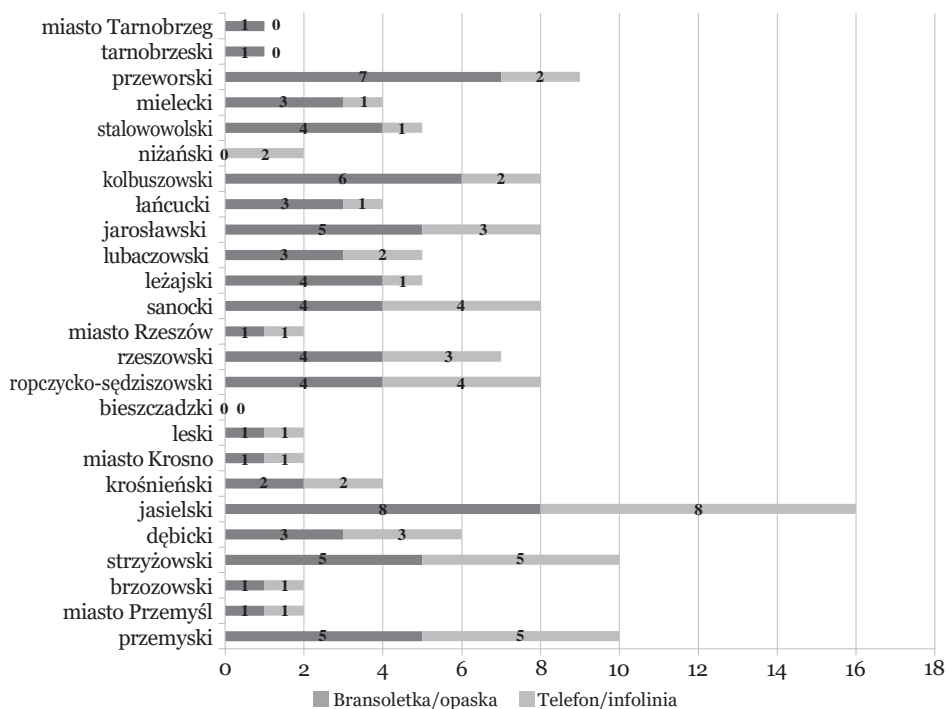
---

⁵⁸ Tamże, art. 50, ust. 3a.

⁵⁹ *Usługa indywidualnego transportu door-to-door w gminie Dębica*, Centrum Usług Społecznych w Dębicy, <https://cusdebica.pl/pomoc-spoeczna/usluga-indywidualnego-transportu-door-to-door-w-gminie-debica>, dostęp 23.11.2023.

Na terenie województwa podkarpackiego wprowadzonymi formami teleopieki są: bransoletka/opaska oraz telefon/infolinia. Z przeprowadzonych analiz wynika, że 77 gmin udostępnia mieszkańcom bransoletki lub opaski, natomiast w 54 gminach działa telefon lub infolinia (wykres 2).

Wykres 2. Formy teleopieki świadczonej w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego, stan na dzień 31.12.2022 roku

Źródło: B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

Rekomendacje:

- rozwijanie i koordynowanie usług społecznych, zindywidualizowanych i świadczonych w społeczności lokalnej („szytych na miarę”),
- rozwój mieszkalnictwa treningowego i wspomaganego z koszykiem usług, dostosowanego do potrzeb mieszkańców wymagających pomocy, szczególnie osób starszych i z niepełnosprawnościami,
- „otwieranie się” domów pomocy społecznej w kierunku budowania oferty usługowej dla społeczności lokalnej,
- rozwój i promowanie usług asystenckich (asystent osoby starszej, asystent osoby z niepełnosprawnością),
- rozwijanie usług sąsiedzkich, zapewnienie środków na szkolenie oraz wynagrodzenia,

- rozwijanie i promowanie opieki wytechnieniowej, usług teleopieki, usług mobilnych,
- rozwijanie i promowanie działań wolontariatu, tworzenie centrów wolontariatu (proces sieciowania),
- monitorowanie sposobów koordynowania usług społecznych, realizowanych przez poszczególne jednostki samorządu terytorialnego.

OSOBY Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI I W KRYZYSIE PSYCHICZNYM

Do osób z zaburzeniami psychicznymi zalicza się oprócz jednostek z zaburzeniami psychotycznymi, również osoby z niepełnosprawnością intelektualną (poprzednio określane jako upośledzone umysłowo) oraz wykazujące inne zakłócenia czynności psychicznych, takie jak: nerwice, i inne zaburzenia typu nerwicowego, zaburzenia osobowości, większość zespołów organicznych itp.⁶⁰. Wyniki badań – opracowanych przez Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie – wskazują, że osoby z zaburzeniami psychicznymi stanowią ponad 23% całej populacji Polski⁶¹. W województwie podkarpackim odsetek wystąpień zaburzeń psychicznych wynosi 17,8% (tabela 4) i jest najniższy w Polsce (23,4%)⁶².

Tabela 4. Odsetki wystąpień zaburzeń psychicznych (kiedykolwiek) w życiu, w województwie podkarpackim, dane z 2021 roku

Odsetek (%)	Oszacowania w tys.	Dolna granica w tys.	Górna granica w tys.
17,8%	250,0	188,9	311,0

Źródło: Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego, Państwowy Instytut Badawczy, http://www.pzh.gov.pl/page/index.php?id=49&tx_ttnews%5Bpointer%5D=25&tx_ttnews%5Btt_news%5D=156&tx_ttnews%5BbackPid%5D=3&cHash=9def3046e5, dostęp 20.11.2023.

⁶⁰ Szerzej. zob. A. Niemczyk-Zajac, *Sytuacja osób z zaburzeniami psychicznymi*, „Zeszyty Naukowe WSG. Seria: Edukacja – Rodzina – Społeczeństwo” 2021, nr 6(39), s. 223–224. W publikacjach naukowych zanika stosowanie terminu „choroba psychiczna”, pojawia się określenie „zaburzenie”, które zaczyna pełnić nadrzędną rolę w odniesieniu do ogółu stanów chorobowych, którymi zajmuje się psychiatria kliniczna. Por. tamże, s. 224.

⁶¹ J. Moskalewicz, A. Kiejna, B. Wojtyniak (red.), *Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska*, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, <http://www.ezop.edu.pl/WynikiBadania.html>, dostęp 22.11.2023.

⁶² Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego, Państwowy Instytut Badawczy, http://www.pzh.gov.pl/page/index.php?id=49&tx_ttnews%5Bpointer%5D=25&tx_ttnews%5Btt_news%5D=156&tx_ttnews%5BbackPid%5D=3&cHash=9def3046e5, dostęp 20.11.2023.

W życiu codziennym osoby z zaburzeniami psychicznymi doświadczają wiele ograniczeń, dlatego niezbędne jest wspieranie tych jednostek w środowisku lokalnym, zarówno w formie psychiatrycznej opieki zdrowotnej, rehabilitacji społecznej i zawodowej, jak również usług społecznych.

Usługi społeczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi

Dostarczenie jednostkom samorządu terytorialnego informacji o potrzebach mieszkańców w zakresie usług społecznych i danych o potencjale usługowym środowiska lokalnego wiąże się z przeprowadzeniem diagnozy. W tych zakresach diagnozę przeprowadzono tylko w 13 gminach województwa podkarpackiego. Wśród gmin, które dokonały wspomnianej diagnozy znajdują się: miasto Przemyśl, miasto Rzeszów, Komańcza, Białobrzegi, Łańcut, miasto Łańcut, Grodzisko Dolne, Stalowa Wola, Radomyśl Wielki, Padew Narodowa, Zarzecze, Adamówka oraz Gać⁶³. W 147 gminach dotychczas nie diagnozowano potrzeb i potencjału usługowego środowiska lokalnego.

W obszarze usług społecznych osoby z zaburzeniami psychicznymi i w kryzysie zdrowia psychicznego mogą korzystać:

1. Ze specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi – wyniki badań, przeprowadzonych w roku 2021, pozwoliły wykazać, że 104 (65%) gminy deklarowały, iż realizują usługi opiekuńcze specjalistyczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi (w badaniu uczestniczyły wszystkie gminy, 158 gmin wypełniło kwestionariusz ankiety). Z usług skorzystało: 1127 osób w miejscu zamieszkania i 126 w ośrodku wsparcia⁶⁴. W 2022 roku natomiast korzystało z nich 1275 osób⁶⁵.
2. Z usług świadczonych w środowiskowych domach samopomocy – Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie podaje, że na terenie województwa funkcjonuje 71 środowiskowych domów samopomocy i jeden klub samopomocy⁶⁶. W roku 2022 odnotowano, że środowiskowe domy samopomocy: posiadały 2757 miejsc, korzystało z nich 3051 osób (osoby

⁶³ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

⁶⁴ *Usługi opiekuńcze realizowane w województwie podkarpackim w 2021 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2022, s. 41, 49.

⁶⁵ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt., s. 15.

⁶⁶ *Wykaz ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki, <https://rzeszow.uw.gov.pl/dla-klienta/pomoc-spoeczna/wykaz-jednostek-udzielajacych-wsparcia-potrzebujacym/wykaz-osrodkow-wsparcia-dla-osob-z-zaburzeniami-psychicznymi>, dostęp 25.11.2023.

umieszczone – 1073), zaś na miejsca oczekiwało 46, zatrudniano w nich 832 pracowników⁶⁷.

3. Z usług świadczonych w ośrodkach interwencji kryzysowej – w roku 2022 w ocenie zasobów pomocy społecznej odnotowano funkcjonowanie 13 ośrodków interwencji kryzysowej. Z interwencji kryzysowej skorzystało 2710 osób, czyli o 213 osób więcej niż w 2021 roku⁶⁸. Na terenie województwa działa obecnie (w 2023 roku) 14 ośrodków interwencji kryzysowej w: Dębicy (powiat dębicki), Jaśle (powiat jasielski), Lubaczowie (powiat lubaczowski), Leżajsku (powiat leżajski), Łańcucie (powiat łańcucki), Krośnie (powiat krośnieński), dla miasta Krosno, Rudniku nad Sanem (powiat niżański), Stalowej Woli (powiat stalowowolski), Strzyżowie (powiat strzyżowski), Ropczycach (powiat ropczycko-sędziszowski), Górnem (powiat rzeszowski), dla miasta Rzeszów, Ustrzykach Dolnych (powiat bieszczadzki)⁶⁹.
4. Z mieszkań treningowych (1 Krosno, 2 Mielec) i wspomaganych, z koszykiem usług (7 Jarosław)⁷⁰.

W raporcie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie odnotowano, że liczba dziennych ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi wynosi 111. Tylko powiat leski nie posiada w ofercie swoich usług ośrodka wsparcia dziennego dla osób z zaburzeniami psychicznymi⁷¹.

W województwie podkarpackim wśród najważniejszych potrzeb, w zakresie rozwoju usług społecznych dla osób z zaburzeniami psychicznymi, można wskazać: rozwój asystentury osobistej (asystent zdrowienia), przygotowanie mieszkań treningowych i wspomaganych z koszykiem usług, tworzenie i rozwijanie dziennych ośrodków wsparcia dla osób w kryzysie zdrowia psychicznego, rozwój specjalistycznych usług opiekuńczych w miejscu lub środowisku zamieszkania, wprowadzanie i rozwijanie – usług sąsiedzkich, opieki wytnieniowej oraz innych usług społecznych (m.in.: usługi mobilne – od drzwi do drzwi, usługi fryzjerskie i kosmetyczne, usługi „złotej rączki”, dowozu żywności, rozwijanie usług w polu środowiskowej opieki psychiatrycznej).

---

⁶⁷ Ocena zasobów pomocy społecznej..., dz. cyt., s. 30.

⁶⁸ Tamże, s. 29, 16, 32.

⁶⁹ Wykaz ośrodków interwencji kryzysowej, Podkarpacki Urząd Wojewódzki, <https://rzeszow.uw.gov.pl/ppd/przedstawiciele-i-sluzby/wykaz-osrodkow-interwencji-kryzysowej>, dostęp 25.11.2023.

⁷⁰ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

⁷¹ Zob. tamże.

Organizacje pozarządowe działające w obszarze ochrony zdrowia psychicznego

W województwie podkarpackim pojawiają się wyzwania związane z rozwojem sektora usług społecznych, które będą ukierunkowane m.in. na wspieranie zachowania sprawności fizycznej oraz psychicznej i intelektualnej osób starszych, jak również w zakresie usług opiekuńczych i wspomagających osoby o ograniczonej samodzielności. Podmioty ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstwa społeczne i organizacje pozarządowe, realizują usługi społeczne, współpracują i stają się ważnymi partnerami w obszarze ochrony zdrowia psychicznego mieszkańców. W tym obszarze efektywną formą pomocy w uzyskaniu i utrzymaniu pracy jest tzw. zatrudnienie wspierane⁷², rozwijane na terenie województwa.

Stowarzyszenie Klon/Jawor podaje, że liczba fundacji i stowarzyszeń w województwie podkarpackim w roku 2015 wynosiła 6941 (ok. 6% NGO w Polsce), w tym 411 fundacji i 6530 stowarzyszeń. Na 10 tys. mieszkańców przypadały 33 organizacje pozarządowe. Podano wymieniano, że 7% podmiotów realizowało usługi społeczne, podejmowało działania w polu pomocy społecznej (8% w skali kraju)⁷³. Z kolei wyniki badań Podkarpackiej Rady Organizacji Pozarządowych pozwalają na wykazanie, że 25,5% NGO stanowiły podmioty podejmujące działania w zakresie ochrony zdrowia (nie podano liczby organizacji, które prowadziły działania w obszarze zdrowia psychicznego) oraz działalność na rzecz osób z niepełnosprawnością, natomiast 12,2% realizujące usługi społeczne i działalność dobroczynną⁷⁴. Ważnym partnerem w realizacji usług społecznych stają się podmioty ekonomii społecznej. Należy zatem skierować działania w zakresie wzmocnienia lub możliwości przebranżowienia się istniejących lub tworzenia nowych podmiotów świadczących usługi społeczne. Planowanie rozwoju usług społecznych i wykorzystywanie potencjału tych podmiotów w zakresie ochrony zdrowia psychicznego, jest ważne w kontekście działań podejmowanych w kierunku deinstytucjonalizacji usług społecznych (w perspektywie finansowej na lata 2021–2027).

⁷² Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2022, poz. 2241 t.j., rozdz. 6, art. 15b–16.

⁷³ *Podkarpacki sektor pozarządowy*, stan na dzień 31.12.2015 r., Stowarzyszenie Klon/Jawor, <https://api.ngo.pl/media/get/34070>, dostęp 27.11.2023.

⁷⁴ *Regionalny plan działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej województwie podkarpackim na lata 2012–2020*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2012, s. 28 (mps).

Rekomendacje:

- przeprowadzenie diagnozy potrzeb i potencjału środowiska lokalnego w polu opieki nad osobami z problemami w zakresie zdrowia psychicznego,
- rozwijanie specjalistycznych usług opiekuńczych,
- wprowadzanie i rozwijanie asystentury osobistej, szczególnie asystentów zdrowia,
- rozwijanie usług sąsiedzkich i opieki wytchnieniowej (całodobowej, dziennej, postulowana jest także opieka wytchnieniowa nocna),
- tworzenie środowiskowych domów samopomocy na terenie wszystkich gmin województwa podkarpackiego lub umożliwienie korzystania – na podstawie porozumień międzygminnych – z tych usług mieszkańcom gmin sąsiadujących,
- rozwój mieszkalnictwa wspomaganego/treningowego z koszykiem usług dla osób z problemami w zakresie zdrowia psychicznego,
- przygotowanie kadry (deficyty kadrowe) i rozwój działań w obszarze pomocy psychologicznej, opieki psychiatrycznej (model psychiatrii środowiskowej), profilaktyki dla dzieci i młodzieży, ich rodzin, a także osób dorosłych doświadczających problemów w zakresie zdrowia psychicznego,
- prowadzenie szkoleń, konsultacji i superwizji dla osób pracujących z dziećmi i młodzieżą, a także szkolenie opiekunów rodzinnych w zakresie opieki nad osobą z problemami w zakresie zdrowia psychicznego.

OSOBY W KRYZYSIE BEZDOMNOŚCI

Funkcjonują trzy domeny konstytuujące pojęcie „dom”. Pierwsza z nich to domena fizyczna. Oznacza przestrzeń, lokum, pozwalające na zaspokojenie potrzeb człowieka i jego rodziny w zakresie ochrony przed warunkami atmosferycznymi. Kolejna domena określana jest jako społeczna, wiąże się z możliwością zachowania prywatności, doświadczania relacji i życia społecznego, np. dzieciństwa, małżeństwa. Trzecia domena nosi nazwę prawnej, wiąże się z posiadaniem przez jednostkę gwarancji ochrony jej dóbr i bezpieczeństwa zamieszkiwania, łącznie z tytułem prawnym do zajmowanego lokum. Jeśli sytuacja mieszkaniowa człowieka pozbawiona jest jednej bądź kilku domen, staje się jakimś rodzajem bezdomności lub wykluczenia mieszkaniowego⁷⁵.

⁷⁵ Por. J. Wygnańska, *Europejska typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS*, w: A. Duracz-Walczak (red.), *Bezrobocie jako problem bezdomnych polskich*, Warszawa 2007, s. 44–45.

W „Europejskiej typologii bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego” przyjęto następującą klasyfikację: 1. *rooflessness* (osoby niemające schronienia w jakiegokolwiek formie: przebywające w miejscach publicznych, noclegowniach i/lub z koniecznością spędzenia kilku godzin w ciągu dnia w miejscach publicznych); 2. *houselessness* (osoby, które przebywają w instytucji udzielającej pomocy bezdomnym, posiadają schronienie tymczasowe: schroniska dla bezdomnych/zakwaterowanie tymczasowe, schronienie dla kobiet, zakwaterowanie dla uchodźców i imigrantów; opuszczający np. instytucje penitencjarne/karne, szpitale i instytucje opiekuńcze, specjalistyczne zakwaterowanie wspierane, np. wspierane mieszkania, wspierane mieszkania zbiorowe, foyer – ośrodki dla młodzieży, zakwaterowanie dla nieletnich rodziców); 3. *living in insecure housing* (osoby zagrożone wykluczeniem ze względu np. na mającą nastąpić eksmisję, niestabilność najmu, przemoc w rodzinie); 4. *living in inadequate housing* (osoby mieszkające w nieodpowiednich warunkach mieszkaniowych, w budynkach, które nie nadają się do remontu, w warunkach skrajnego przeludnienia, w przyczepach kempingowych)⁷⁶. Przywołana kategoryzacja szeroko ujmuje zjawisko bezdomności. Zakwalifikowano osoby, które są pozbawione dachu nad głową, przebywające w placówkach dla bezdomnych, jak i zagrożone wykluczeniem mieszkaniowym. Wzięto pod uwagę nie tylko obywateli danego kraju, ale także uchodźców i imigrantów. Ponadto założono, że należy uwzględnić różnice narodowe⁷⁷.

Jednym z celów strategicznych jest skonstruowanie efektywnego systemu wsparcia dla osób w kryzysie bezdomności i zagrożonych bezdomnością. W ramach tego celu zakłada się: wypracowanie standardu działań profilaktycznych i interwencyjnych w zakresie mieszkalnictwa, pozwalających kontrolować zadłużenie. System wsparcia musi zapewniać realne mechanizmy przeciwdziałania bezdomności i wykluczeniu mieszkaniowemu, połączone ze wsparciem specjalistów i swobodnym dostępem do usług społecznych, zdrowotnych, edukacyjnych, aktywizacji zawodowej, a także wsparciem w środowisku lokalnym⁷⁸.

Badania przeprowadzone w roku 2022 w ośrodkach pomocy społecznej/centrach usług społecznych w województwie podkarpackim pozwoliły na

⁷⁶ *ETHOS – European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*, European Federation of National Organisations Working with the Homeless, www.feantsa.org.pl, dostęp 10.03.2008.

⁷⁷ Por. B. Szluz, *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Rzeszów 2014, s. 13.

⁷⁸ Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030* (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

zidentyfikowanie łącznie 1026 osób bezdomnych. Najliczniejszą grupę stanowili mężczyźni – 917 osób, tj. ok. 89%. Liczba bezdomnych kobiet wyniosła 109 osób, tj. ok. 11%⁷⁹. Z powodu bezdomności w 2022 roku udzielono pomocy 995 osobom⁸⁰.

Wsparcie w formie usług świadczonych w instytucjach

Na terenie województwa podkarpackiego – na podstawie oceny zasobów pomocy społecznej przeprowadzonej w 2022 roku – w schroniskach dla osób bezdomnych i schroniskach dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi – dostępnymi było 676 miejsc, skorzystało z nich 746 osób, 1 została skierowana do ośrodka z powodu eksmisji. W placówkach zatrudnionych było 139 pracowników. Noclegownie (zatrudniano trzech pracowników) posiadały 32 miejsca, które użytkowało 203 osoby. Ogrzewalnie natomiast – w których zatrudniano dwóch pracowników – dysponowały 19 miejscami, z których skorzystały 123 osoby⁸¹.

W 2023 roku Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie podał, że na terenie województwa funkcjonuje 27 placówek, które udzielają tymczasowego schronienia osobom bezdomnym. Są wśród nich: 14 schronisk dla osób bezdomnych, 5 schronisk dla osób bezdomnych z usługami opiekuńczymi, 5 noclegowni i 3 ogrzewalnie. Placówki dysponują 815 miejscami stałymi (statutowymi). W sytuacji wystąpienia szczególnie trudnych warunków atmosferycznych, placówki mogą przyjąć dodatkowo 151 osób, co łącznie stanowi 966 miejsc⁸². Potrzeby mieszkańców w zakresie doraźnej pomocy dla osób doświadczających bezdomności mogą być zabezpieczone w ramach posiadanych zasobów. Część osób wciąż jednak pozostaje w bezdomności pozaschroniskowej (tj. rezygnują z dostępnej oferty pomocowej i funkcjonują poza instytucjonalnym system wsparcia). Złożoność problemu bezdomności wiąże się zatem z trudnościami w zakresie procesu wychodzenia z bezdomności zarówno schroniskowej, jak i pozaschroniskowej.

---

⁷⁹ *Województwo podkarpackie przygotowane do zimy*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://www.gov.pl/web/uw-podkarpacki/wojewodztwo-podkarpackie-przygotowane-do-zimy3>, dostęp 28.11.2023.

⁸⁰ *Ocena zasobów pomocy społecznej...*, dz. cyt., s. 13.

⁸¹ Tamże, s. 31.

⁸² *Województwo podkarpackie przygotowane do zimy*, dz. cyt.

Mieszkalnictwo wspomagane/treningowe dla osób w kryzysie bezdomności

Przyjęta strategia rozwoju usług społecznych⁸³ koncentruje się na koncepcji odejścia od obowiązującego instytucjonalnego modelu „drabinkowego”, na rzecz zwiększania zasobu mieszkań. Zakłada tworzenie elastycznego systemu mieszkań wspomaganych, w których świadczone będą usługi (związane z treningiem samodzielności lub stałym wspieraniem osób, które tam przebywają), dostosowane do potrzeb danej osoby. Oferta usług świadczonych w placówkach, np. o charakterze interwencyjnym, ma być uzupełnieniem, a nie podstawą systemu wsparcia osób bezdomnych.

Egzemplifikacją jest województwo podkarpackie, w którym odnotowano, iż funkcjonuje 1 mieszkanie wspomagane z przeznaczeniem dla osób w kryzysie bezdomności, w gminie Jawornik Polski⁸⁴ (wykres 1), aktualnie tworzone są 2 mieszkania wspomagane z koszykiem usług (m.in. dla osób bezdomnych) w gminie Adamówka⁸⁵. Rekomendowane jest zatem zintensyfikowanie tworzenia dla osób dotkniętych kryzysem bezdomności pozainstytucjonalnych formy wsparcia, takich jak mieszkalnictwo wspomagane/treningowe.

Streetworking

Streetworking jest formą ulicznej pracy socjalnej⁸⁶, polegającą na wyjściu do danej osoby i podejmowaniu interwencji w środowisku jej przebywania, to znaczy poza lokalem instytucji pomocowej. Niekiedy jest jedyną formą pomocy świadczoną tym, którzy znajdują się w trudnej, a nawet zagrażającej życiu sytuacji⁸⁷. Ma na celu dotarcie do konkretnej kategorii odbiorców, pozostających niejednokrotnie poza systemem pomocy społecznej. Umożliwia: przekazywanie informacji na temat instytucji pomocowych, udzielanie pomocy, interwencję w sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia. Ważnym

---

⁸³ Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030* (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

⁸⁴ B. Szluz, *Proces deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

⁸⁵ B. Szluz, *Lokalny plan deinstytucjonalizacji...*, dz. cyt.

⁸⁶ Zob. B. Szluz, *Streetworking w pracy socjalnej z osobami bezdomnymi*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2008, nr 17, s. 51–62; B. Szluz, *Wolontariusz – streetworker wobec problemów osób bezdomnych*, w: T. Matulayová (red.), *Fenomén dobrovol'níctva v sociálnych službách*, Prešov 2011, s. 75–85.

⁸⁷ Por. B. Szluz, *Streetworking jako nowa forma interwencji i pracy z osobami wykluczonymi społecznie*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2014, nr 2(35), s. 101.

aspektem jest możliwość tworzenia i aktualizacji mapy miejsc przebywania osób bezdomnych pozaschroniskowych.

W województwie podkarpackim od roku 2022 – w poprzednich latach nie wykazano ich zatrudnienia – pracowało z osobami doświadczającymi bezdomności w 9 *streetworkerów* zatrudnionych w gminach. Z ich wsparcia skorzystało 60 osób⁸⁸. Usługi świadczone w placówkach powinny być uzupełniane świadczeniem usług w środowisku („montaż usług społecznych”), głównie *streetworkingu*.

Potencjał organizacji pozarządowych i instytucji kościelnych w dostarczaniu usług społecznych

W województwie podkarpackim potencjał w polu dostarczania usług społecznych osobom doświadczającym bezdomności posiadają także organizacje pozarządowe i instytucje kościelne (18 podmiotów). Ich działalność koncentruje się na prowadzeniu: schronisk, domów dla bezdomnych, noclegowni, hosteli, ośrodków interwencji kryzysowej, a także mieszkań treningowych i wspomaganych z koszykiem usług. Dysponują również placówkami dla bezdomnych osób z niepełnosprawnością (tabela 5). W województwie funkcjonowało 29 jadłodajni (10 prowadziły samorządowe jednostki organizacyjne, 19 organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej np. spółdzielnie socjalne, a także instytucje kościelne)⁸⁹.

Samorządowe jednostki organizacyjne prowadzą 13 ośrodków interwencji kryzysowej i 4 ośrodki wsparcia dla osób doświadczających przemocy, z usług których mogą korzystać osoby doświadczające bezdomności⁹⁰. Pozostałe placówki dla osób bezdomnych prowadzą stowarzyszenia lub fundacje oraz instytucje kościelne. Organizacje pozarządowe i instytucje kościelne pełnią zatem kluczową rolę w dostarczaniu i realizacji usług społecznych oraz w procesie reintegracji osób w kryzysie bezdomności.

Należy podkreślić, że w polu wsparcia osób w kryzysie bezdomności istotna jest profilaktyka: pierwszo-, drugo- i trzeciorzędowa. Do usług społecznych, które należy rozwijać i inicjować, należą: różne formy mieszkalnictwa z koszykiem usług; terapia uzależnień; poradnictwo specjalistyczne ukierunkowane do osób zagrożonych bezdomnością z powodu m.in. eksmisji, uzależnień,

---

⁸⁸ *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2022*, MRiPS, Warszawa 2023, s. 8 (mps).

⁸⁹ *Pomoc społeczna w województwie podkarpackim diagnoza*, Stan na listopad 2014 r., Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów [b.r.w.], s. 53–54 (mps).

⁹⁰ *Pomoc społeczna...*, dz. cyt., s. 47–52.

Tabela 5. Ośrodki prowadzone przez organizacje pozarządowe i instytucje kościelne w województwie podkarpackim (stan na czerwiec 2015 roku)

Lp.	Nazwa podmiotu	Realizowane usługi społeczne	Liczba miejsc
1	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Krośnieńskie Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn	noclegi, żywienie, prysznic, wydawanie odzieży	15
2	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Przemyskie Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn	całodobowe schronienie	75 (w zimie do 115)
3	Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Dębickie • Dom dla Bezdomnych Mężczyzn • Noclegownia – dla mężczyzn • Dom dla Bezdomnych Kobiet i Mężczyzn	zapewnienia całodobowego schronienia, wyżywienia, pomocy medycznej oraz innych usług społecznych	30 10 35
4	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło w Jarosławiu Schronisko dla Bezdomnych i Samotnych Kobiet	całodobowy pobyt dla osób bezdomnych, wyżywienie	32 (w zimie do 38)
5	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Mieleckie Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn im. św. Brata Alberta	udzielanie tymczasowo noclegów dla bezdomnych, wydawanie posiłków i żywności, pomoc w załatwianiu spraw urzędowych, zapewnianie bezdomnym środków sanitarno-higienicznych, dostęp do urządzeń kulturalno-oświatowych, odzieży, obuwia, podstawowych leków, przestrzeganie procedury postępowania z osobami bezdomnymi wymagającymi pomocy w okresie zimowym – przyjmowanie na nocleg z zapewnieniem posiłku	20
6	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło w Sanoku Dom Bezdomnego Inwalidy	pomoc bezdomnym i zagrożonym bezdomnością – osobom z niepełnosprawnością – w zaspokajaniu potrzeb	100

Tabela 5. cd.

Lp.	Nazwa podmiotu	Realizowane usługi społeczne	Liczba miejsc
7	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Stalowowlskie Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn im. św. Brata Alberta	schronienie, wyżywienie, odzież, dyżury psychologa i terapeuty	18
8	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Gorzyce Schronisko dla Bezdomnych i Biednych Kobiet im. św. Brata Alberta	nocleg, wyżywienie, usługi pielęgnacyjno-opiekuńcze	16
9	Caritas Archidiecezji Przemyskiej – Przemysł <ul style="list-style-type: none"> • Noclegownia dla Kobiet • Caritas Dom Matki i Dziecka Archidiecezji Przemyskiej • Noclegownia dla Bezdomnych Mężczyzn w Leżajsku 	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie noclegów od X–IV dla 40 kobiet oraz 1 gorącego posiłku, produktów spożywczych na śniadania i kolacje; • wyżywienie i schronienie dla kobiet w ciąży, bezdomnych matek z dziećmi i osób w ramach interwencji kryzysowej; • nocleg, wyżywienie, możliwość skorzystania z zaplecza sanitarnego oraz magazynu odzieży używanej 	40 30 28
10	Caritas Archidiecezji Sandomierskiej <ul style="list-style-type: none"> • Schronisko dla Bezdomnych Kobiet w Rudniku nad Sanem • Dom Samotnej Matki w Runiku nad Sanem 	schronienie, wyżywienie, odzież, pomoc rzeczowa	16 4
11	Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta w Rzeszowie <ul style="list-style-type: none"> • Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn w Rzeszowie 	<ul style="list-style-type: none"> • nocleg, wyżywienie, zapewnienie niezbędnej odzieży, pomoc w wyrobieniu dokumentów, pomoc lekarska, praca resocjalizacyjna, reintegracja społeczna i zawodowa; 	80 (w zimie do 120)

	<ul style="list-style-type: none"> • Hostel dla Bezdomnych Mężczyzn w Rzeszowie • Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn w Jaśle • Schronisko dla Bezdomnych Kobiet w Raławówce 	<ul style="list-style-type: none"> • nocleg i dzienny pobyt dla osób wytypowanych przez Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta (osoby te muszą się same utrzymać); • dom czasowego pobytu dla bezdomnych mężczyzn pozbawionych wystarczających środków do życia, wzorowany na przytuliskach św. Brata Alberta • żywienie, nocleg, odzież, środki higieny osobistej, pomoc w załatwianiu spraw urzędowych 	<p>7</p> <p>40–45</p> <p>38 (w zimie do 50)</p>
12	Stowarzyszenie „Emaus” w Rzeszowie – dla mężczyzn	nocleg, żywienie, niezbędna odzież, pomoc w wyrobieniu dokumentów, możliwość wykonywania pracy	8–10
13	Parafia Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Tarnobrzegu Dom bł. Matki Teresy z Kalkuty w Tarnobrzegu – dla kobiet i mężczyzn	żywienie, odzież, opieka lekarska	80
14	Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym koło w Jarosławiu (PSOUU) na zlecenie Powiatu Jarosławskiego – dla kobiet i mężczyzn	mieszkania treningowe i wspomagane z koszykiem usług – przygotowanie osób do prowadzenia samodzielnego życia oraz zapewnienie warunków samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w integracji ze społecznością lokalną	9
15	Fundacja Pomocy Młodzieży im. Jana Pawła II „Wzrastanie” w Jarosławiu Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn	całodobowy pobyt dla osób bezdomnych, żywienie	65 (w zimie do 85)
16	Stowarzyszenie Pomagamy Będącym w Potrzebie w Kotowie Dom Rodzinny	schronienie i żywienie dla osób bezdomnych – kobiet, mężczyzn i dzieci	50

Tabela 5. cd.

Lp.	Nazwa podmiotu	Realizowane usługi społeczne	Liczba miejsc
17	Fundacja Pomocy Młodzieży im. Jana Pawła II „Wzrastanie” Schronisko dla Bezdomnych Kobiet w Przeworsku	całodobowe schronienie	12
18	Fundacja Latarnia Chrześcijański Dom „Przystań” w Woli Piotrowej – dla mężczyzn	nocleg, wyżywienie, ubranie, terapia	16
19	Stowarzyszenie Ruch Pomocy Psychologicznej „Integracja” Stalowowolski Ośrodek Wsparcia i Interwencji Kryzysowej – dla kobiet, mężczyzn i dzieci	schronienie w sytuacjach kryzysowych, poradnictwo pedagogiczne, prawne, psychologiczne, psychologiczna interwencja kryzysowa, psychoedukacja, psychoterapia, w tym rodzinna	12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Pomoc społeczna w województwie podkarpackim diagnoza*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów [b.r.w.], s. 47–52 (mps).

przemocy w rodzinie oraz po opuszczeniu zakładu karnego, szpitala; streetworking. Działania wspierające mają zapobiegać umieszczeniu osób w kryzysie bezdomności w instytucjach, udzielających tymczasowego schronienia, bądź ograniczą do minimum czas pobytu w tego typu ośrodkach. Celem jest wprowadzenie idei niezależnego życia, wspartej mieszkalnictwem wspomagany. Pozostawanie z kolei w instytucji udzielającej schronienia będzie wyborem jednostki, a jednocześnie najmniej oczekiwanym ogniwem wsparcia.

Rekomendacje:

- prowadzenie bieżącej diagnozy sytuacji socjalno-bytowej oraz potrzeb osób bezdomnych, a także posiadanego potencjału (w tym zasobów),
- utworzenie i promowanie mieszkań wspomaganych/treningowych z kosztykiem usług dla osoby w kryzysie bezdomności (od modelu drabinkowego do modelu „*Housing first*”),
- aktywizacja zawodowa osób doświadczających bezdomności (model „*Job first*”),
- rozwijanie poradnictwa specjalistycznego i terapii (np. uzależnień) dla osób w kryzysie bezdomności,
- rozwijanie centrów i klubów integracji społecznej,
- rozwijanie asystentury (metoda towarzyszenia) i usług *streetworkingu*, przede wszystkim na terenie miast, gdzie występuje problem bezdomności.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Po przeprowadzeniu badań i analiz sformułowano następujące wnioski:

1. Nasuwa się pytanie, czy prowadzić proces deinstytucjonalizacji usług społecznych (co „deinstytucjonalizować”, jeśli brakuje placówek?), czy raczej proces rozwijania usług społecznych w środowisku lokalnym, w którym odczuwany jest brak nie tylko samych usług, co przede wszystkim zasobów, np. deficyt ośrodków wsparcia (dziennych domów pomocy dla osób starszych, klubów seniora), ponadto klubików dla dzieci, świetlic dla dzieci i młodzieży, poradni specjalistycznych itd.
2. Zawieranie porozumień pomiędzy gminami – w zakresie realizowania usług społecznych – stwarza możliwość poszerzenia oferty usługowej (współpraca pomiędzy samorządami).
3. Dostrzegany jest deficyt wiedzy wóldarzy i pracowników np. ośrodków pomocy społecznej w zakresie znaczenia diagnozy potrzeb mieszkańców i potencjału społeczności lokalnej, przygotowania i wdrażania planów deinstytucjonalizacji usług społecznych oraz korzyści płynących z procesu rozwoju usług społecznych.

4. Obawy władarzy o koszty procesu deinstytucjonalizacji wynikają z braku wiedzy na temat: ponoszonych większych kosztów pobytu w placówkach i mniejszych kosztów pobytu w domu/mieszkanium w środowisku lokalnym, wspomaganego ofertą usług społecznych czy mieszkaniu treningowym, wspomaganym z koszykiem usług itd. (lepsza jakość życia mieszkańca w środowisku lokalnym).
5. System finansowania usług społecznych powinien być osadzony na tzw. montażu finansowym, mieć charakter zdecentralizowany, ponadto konieczne jest zapewnienie stabilności finansowania (stabilizujące rozwiązania systemowe).
6. Zapewnienie ciągłego realizowania usług społecznych wymaga planowania, m.in. kalkulacji kosztów i ich wskazania w planie deinstytucjonalizacji usług społecznych oraz uwzględnienia w planie finansowym jednostki samorządu terytorialnego.
7. Wprowadzenie innowacji wiąże się z budzeniem się niepokoju, obaw, lęku wśród pracowników ośrodków pomocy społecznej czy placówek, np. domów pomocy społecznej.
8. Domy pomocy społecznej realizują określone zadania, których zakres i specyfika („otwarcie się” placówki i realizowanie usług społecznych dla społeczności lokalnej) powinny ulegać modyfikacji w związku z rozwijaniem usług społecznych w środowisku lokalnym.
9. Powrót mieszkańców do środowiska lokalnego z placówki, np. domu pomocy społecznej, schroniska dla bezdomnych, może nastąpić nie tylko po przygotowaniu np. mieszkania wspomaganego z koszykiem usług, powinien się również wiązać z przygotowaniem mieszkańca do opuszczenia placówki i powrotu do środowiska lokalnego.

Po przeprowadzeniu badań i analiz sformułowano rekomendacje, rekomenduje się:

1. Rozwijanie usług społecznych w środowisku lokalnym, co wiąże się z przeprowadzeniem diagnozy (potrzeby mieszkańców i potencjał społeczności lokalnej, w tym zasoby) i przygotowaniem planu deinstytucjonalizacji usług społecznych (zindywidualizowanej gminnej oferty usługowej).
2. Realizacja planu deinstytucjonalizacji usług społecznych powinna przebiegać na poziomie województwa, powiatu i gminy (rekomenduje się przygotowanie lokalnych planów deinstytucjonalizacji usług społecznych).
3. Promowanie usług społecznych w środowisku lokalnym, wśród mieszkańców będących użytkownikami tych usług; poszerzanie spektrum odbiorców usług społecznych.
4. Tworzenie centrów usług społecznych – oddolna instytucjonalizacja (jako miejsc inkluzyjnych, otwartych na wszystkich mieszkańców, ponadto

ważnego ogniwa procesu deinstytucjonalizacji), także międzygminnych, które wymagają wsparcia gmin nie tylko w aspekcie finansowym, lecz także w zakresie tworzenia niezbędnego *know-how*; kluczowa wydaje się tu być rola Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej; wskazane jest promowanie tworzenia międzygminnych centrów przy wykorzystaniu środków EFS+ w ramach programu FERS.

5. Stymulowanie władarzy i pracowników ośrodków pomocy społecznej (uświadamianie konieczności rekonstrukcji systemów pomocowych, z selektywnej koncentracji na grupach naznaczonych problemami społecznymi do kreowania polityki usług w reakcji na potrzeby zróżnicowanych grup i kategorii mieszkańców) do przekształcenia/tworzenia centrów usług społecznych, które są i będą koordynatorami usług społecznych, dopasowanych do potrzeb mieszkańców gminy (nowy wymiar polityki społecznej w Polsce).
6. Wzmacnianie kadry specjalistów, przygotowanie kadr zarządzających, organizujących i koordynujących usługi społeczne, jak i świadczących te usługi, a także innych pracowników wpisujących się w pole profesji społecznych w zakresie procesu rozwijania usług społecznych (przestrzeń dla rozwoju służb społecznych); tworzenie warunków do profesjonalnego budowania relacji społecznych wewnątrz organizacji i z jej interesariuszami.
7. Koordynowanie współpracy międzysektorowej i międzyinstytucjonalnej; promowanie kooperacji i tworzenie warunków do działania dla organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw społecznych (np. spółdzielni socjalnych, ukierunkowanych nie tylko na realizację usług, ale także na tworzenia nowych miejsc pracy w środowisku lokalnym), jak również instytucji kościelnych (lokalna sieć podmiotów).
8. Rozwijanie działalności wolontariatu, ponadto tworzenie centrów wolontariatu (proces sieciowania), rozwijanie grup samopomocowych i grup wsparcia; animowanie mieszkańców i organizacji ich zrzeszających.
9. Budowanie i poszerzanie oferty usługowej oraz wolumenu usług, sieciowanie usług społecznych, wprowadzanie np. usług sąsiedzkich, opieki wytchnieniowej, usług asystenckich: asystent osoby niepełnosprawnej, asystent osoby starszej, asystent zdrowienia, asystent osoby bezdomnej (metoda towarzyszenia), usług „złotej rączki”, usług mobilnych (np. usługi „od drzwi do drzwi”) itp.
10. Prowadzenie monitoringu i ewaluacji realizowanych usług, ponadto monitoringu procesu rozwijania usług społecznych, realizowanych przez poszczególne jednostki samorządu terytorialnego w województwie podkarpackim i dostosowanie podejmowanych działań do założeń przyjętej w kraju strategii deinstytucjonalizacji usług społecznych.

Bibliografia

Źródła

- Lista kwot rekomendowanych dla gmin i powiatów na realizację programu „Opieka wytchnieniowa – edycja 2023” przy uwzględnieniu wysokości wykorzystanych środków funduszu w poprzednich edycjach programu – województwo podkarpackie*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://rzeszow.uw.gov.pl/fundusz-solidarnosciowy/opieka-wytchnieniowa>, dostęp 23.11.2023.
- Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego, Państwowy Instytut Badawczy, http://www.pzh.gov.pl/page/index.php?id=49&tx_ttnews%5Bpointer%5D=25&tx_ttnews%5Btt_news%5D=156&tx_ttnews%5BbackPid%5D=3&cHash=9def3046e5, dostęp 20.11.2023.
- Ocena zasobów pomocy społecznej w województwie podkarpackim 2022 r.*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2023.
- Ochrona zdrowia i pomoc społeczna*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <https://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-województwie/województwo-879/ochrona-zdrowia-i-pomoc-spo-leczna/>, dostęp 23.11.2023.
- Ogólnopolskie ramowe wytyczne tworzenia lokalnych planów deinstytucjonalizacji usług społecznych (mps)*.
- Osoby niepełnosprawne w 2021 r.*, GUS, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/26/3/1/osoby_niepelnosprawne_w_2021_r.pdf, dostęp 23.11.2023.
- Podkarpacki sektor pozarządowy, stan na dzień 31.12.2015 r.*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, <https://api.ngo.pl/media/get/34070>, dostęp 27.11.2023.
- Podział administracyjny województwa podkarpackiego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_wojew%C3%B3dztwa_podkarpackiego, dostęp 27.05.2023.
- Podział administracyjny województwa podkarpackiego na podregiony i powiaty*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <https://rzeszow.stat.gov.pl/województwo-podkarpackiepodregiony-powiaty-gminy-2013866/informacje-o-powiatach-2011-1022/podzial-administracyjny-województwa-podkarpackiego-na-podregiony-i-powiaty-2011-1298/>, dostęp 20.11.2023.
- Pomoc społeczna w województwie podkarpackim diagnoza*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów [b.r.w.], (mps).
- Prognoza ludności na lata 2023–2060*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludność/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2023-2060,11,1.html>, dostęp 23.11.2023.
- Prognoza ludności na lata 2023–2060. Liczba ludności w poszczególnych województwach w wybranych latach, według głównego scenariusza*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnoc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2023-2060,11,1.html>, dostęp 23.11.2023.
- Prognoza ludności na lata 2023–2060. Starzenie się ludności*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnoc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2023-2060,11,1.html>, dostęp 23.11.2023.
- Regionalny plan działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej województwie podkarpackim na lata 2012–2020*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2012, (mps).

- Rejestr domów pomocy społecznej województwa podkarpackiego*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://rzeszow.uw.gov.pl/dla-klienta/pomoc-spoeczna/wykaz-jednostek-udzielajacych-wsparcia-potrzebujacym/rejestr-domow-pomocy-spoecznej-wojewodztwa-podkarpackiego>, dostęp 23.11.2023.
- Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2022*, MRiPS, Warszawa 2023 (mps).
- Stan i struktura demograficzna ludności oraz liczba budynków i mieszkań w województwie podkarpackim – wyniki ostateczne NSP 2021*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <https://rzeszow.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/stan-i-struktura-demograficzna-ludnosc-i-liczba-budynkow-i-mieszkan-w-wojewodztwie-podkarpackim-wyniki-ostateczne-nsp-2021,3,1.html>, dostęp 20.11.2023.
- Stan, ruch naturalny i migracje ludności w województwie podkarpackim w 2022 r.*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <https://rzeszow.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/stan-ruch-naturalny-i-migracje-ludnosc-i-w-wojewodztwie-podkarpackim-w-2022-r-,1,16.html>, dostęp 6.12.2023.
- Szluz B., *Lokalny plan deinstytucjonalizacji usług społecznych dla gminy Adamówka na lata 2023–2027*, Adamówka 2023 (mps).
- Szluz B., *Proces deinstytucjonalizacji w województwie podkarpackim. Raport*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2023 (mps).
- Usługa indywidualnego transportu door-to-door w gminie Dębica*, Centrum Usług Społecznych w Dębicy, <https://cusdebica.pl/pomoc-spoeczna/usluga-indywidualnego-transportu-door-to-door-w-gminie-debica>, dostęp 23.11.2023.
- Usługi opiekuńcze realizowane w województwie podkarpackim w 2021 roku*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Rzeszów 2022.
- Województwo podkarpackie przygotowane do zimy*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, <https://www.gov.pl/web/uw-podkarpacki/wojewodztwo-podkarpackieprzygotowane-do-zimy3>, dostęp 28.11.2023.
- Wykaz ośrodków interwencji kryzysowej*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki, <https://rzeszow.uw.gov.pl/ppd/przedstawiciele-i-sluzby/wykaz-osrodkow-interwencji-kryzysowej>, dostęp 25.11.2023.
- Wykaz ośrodków wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi*, Podkarpacki Urząd Wojewódzki, <https://rzeszow.uw.gov.pl/dla-klienta/pomoc-spoeczna/wykaz-jednostek-udzielajacych-wsparcia-potrzebujacym/wykaz-osrodkow-wsparcia-dla-osob-z-zaburzeniami-psychicznymi>, dostęp 25.11.2023.
- Zakłady stacjonarne pomocy społecznej w 2021 r.*, GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spoecznej-w2021-roku,18,6.html>, dostęp 23.11.2023.

Literatura

- ETHOS – European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*, European Federation of National Organisations Working with the Homeless, www.feantsa.org.pl, dostęp 10.03.2008.
- Maciejko W., *Zasiłki i usługi (art. 36)*, w: W. Maciejko, P. Zaborniak, *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Moskalewicz J., Kiejna A., Wojtyniak B. (red.), *Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska*, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, <http://www.ezop.edu.pl/WynikiBadania.html>, dostęp 22.11.2023.

- Niemczyk-Zajac A., *Sytuacja osób z zaburzeniami psychicznymi*, „Zeszyty Naukowe WSG. Seria: Edukacja – Rodzina – Społeczeństwo” 2021, nr 6(39).
- Sygut M., *Encyklopedia zarządzania*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Desk_research, dostęp 25.11.2023.
- Szluz B., *Streetworking w pracy socjalnej z osobami bezdomnymi*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2008, nr 17.
- Szluz B., *Wolontariusz – streetworker wobec problemów osób bezdomnych*, w: T. Matulayová (red.), *Fenomén dobrovol'níctva v sociálnych službách*, Prešov 2011.
- Szluz B., *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Rzeszów 2014.
- Szluz B., *Streetworking jako nowa forma interwencji i pracy z osobami wykluczonymi społecznie*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2014, nr 2(35).
- Szluz K., *Pomoc osobom starszym – wybrane aspekty prawne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J” 2020, vol. 33, nr 1.
- Szluz K., Szluz B., *Familizacja i deinstytucjonalizacja. Opieka nad osobą starszą w miejscu zamieszkania w ujęciu socjologiczno-prawnym*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2022, t. 43, nr 1.
- Wygnańska J., *Europejska typologia bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS*, w: A. Duracz-Walczak (red.), *Bezrobocie jako problem bezdomnych polskich*, Warszawa 2007.

Wykaz źródeł prawa

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 2020, poz. 1359 z późn. zm. t.j.
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2022, poz. 2241 t.j.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2023, poz. 901 z późn. zm. t.j.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2023, poz. 1426 z późn. zm. t.j.
- Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030* (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

